

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR UCHUN EKOLOGIK TARBIYA BERISHNING METOD VA VOSITALARI

Hayitboyeva Dinora Rashid qizi

UrDPI Pedagogika fakulteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish jarayonini o'rganish, ekologik tarbiyaning ahamiyatini tahlil qilish hamda samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlashga qaratilgan fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlari: ekologik tarbiya, o'yin, kuzatish, tajribalar, ko'rgazmalilik, atrof-muhit, illustratsiya

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish ularning tabiatga bo'lgan munosabatini shakllantirish, ekologik madaniyatini rivojlantirish va atrof-muhitni muhofaza qilish ko'nikmalarini egallashlariga yordam beradi. Bu jarayon ilmiy-pedagogik yondashuvlarga asoslanib, turli metod va vositalar yordamida amalga oshiriladi.

Ekologik tarbiya berishning metod va vositalari bolaning yosh xususiyatlari, bilish qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda tanlanadi. Quyida maktabgacha ta'limda keng qo'llaniladigan ekologik tarbiya metodlarini batafsil ko'rib chiqamiz. Ekologik tarbiyada qo'llaniladigan metodlar bolalarga tabiatni tushuntirish, atrof-muhit muammolarini anglash va tabiatga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Metodlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Kuzatish metodi. Kuzatish — bolalarni tabiat bilan tanishtirishning eng samarali usullaridan biridir. Bu metod orqali bolalar o'z atrofidagi tabiat hodisalarini mustaqil ravishda kuzatadi, tahlil qiladi va ularning o'zgarishlarini tushunib boradi.

Misollar: Daraxtlarning fasllarga qarab o'zgarishi – bahorda kurtaklar paydo bo'lishi, yozda yashillashishi, kuzda barglarning sarg'ayishi va to'kilishi, qishda esa butunlay yaproqsiz qolishini kuzatish. Havo sharoitini o'rganish – quyoshli va yomg'irli kunlarda tabiatning o'zgarishini solishtirish. Jonivorlar hayotini o'rganish – qushlarning uya qurishi,

chumolilarning harakatlanishi yoki toshbaqaning qishki uyquga ketishi. Shveysariyalik pedagog Iogann Genrix Pestalozzi kuzatishning muhimligini ta’kidlab, “Bola ko‘zi bilan ko‘rib, qo‘li bilan ushlab, yuragi bilan his qilgan narsasinigina to‘liq anglaydi,” degan edi. Demak, bolaga ekologik bilimlarni berishda kuzatish asosiy metodlardan biri bo‘lishi lozim.

2. Tajriba va eksperiment metodi

Bolalar mustaqil ravishda tajribalar o‘tkazish orqali o‘zlari uchun yangi bilimlarni kashf etadilar. Tajribalar ekologik hodisalarning mohiyatini tushunishga yordam beradi va tabiiy jarayonlarning sabab-oqibat munosabatlarini anglashga xizmat qiladi.

Masalan: Suv aylanishi tajribasi – stakanga suv quyilib, uni quyoshga qo‘yish va bug‘lanish jarayonini kuzatish. O‘simlik o‘sishi tajribasi – urug‘larni turli sharoitlarda (yorug‘ joy, qorong‘ilik, namlik yoki quruqlik) ekib, natijalarni solishtirish. Havo ifloslanishini tushuntirish tajribasi – ochiq joydagi va ifloslangan havodagi o‘simlik barglarining holatini taqqoslash. Rus pedagogi Konstantin Ushinskiy ham tajriba va eksperimentlarning ta’lim jarayonidagi o‘rmini yuksak baholab, bolalar o‘zlari kashf qilgan bilimni yanada mustahkamroq eslab qolishlarini ta’kidlagan.

3. Amaliy faoliyat metodi

Bolalar tabiatni o‘z qo‘llari bilan asrashni o‘rganishlari uchun amaliy faoliyat metodidan foydalaniladi. Bu metod bolalarga tabiatga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘lishni o‘rgatadi. Misollar:

Daraxt va gullar ekish, ularni parvarish qilish.

Hayvonlarga g‘amxo‘rlik qilish (masalan, qishda qushlarga don sepish).

Chiqindilarni saralash va qayta ishlashni o‘rganish.

Bu usul bolalarda ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirishga yordam beradi.

4. Didaktik o‘yinlar metodi

Bolalar uchun ekologik mavzulardagi o‘yinlar ularning bilim va malakalarini oshirishda juda samarali hisoblanadi. Mashhur ekologik o‘yinlar:

“Kim qaerda yashaydi?” – bolalar hayvonlarning yashash joylarini aniqlaydilar.

“Yaxshi va yomon odatlar” – tabiatni muhofaza qilish yoki unga zarar yetkazish haqida fikr yuritish.

“Toza va iflos muhit” – bolalar toza va iflos joylarning suratlarini solishtirib, qaysi biri yaxshi ekanligini tushuntiradilar. O‘yinlar orqali bolalar ekologik bilimlarni o‘zlashtiribgina qolmay, balki ularga qiziqish ham uyg‘onadi.

5. Ekologik ertaklar va adabiyot metodi

Bolalar uchun tabiat haqidagi ertaklar va hikoyalar ekologik madaniyatni shakllantirishning muhim vositalaridan biridir. Mashhur ekologik ertaklar va asarlar:

Lev Tolstoy – “Qushlar qanday yashaydi?”

Hans Kristian Andersen – “Yovvoyi oqqushlar”

O‘zbek xalq ertagi – “Bulut va quyosh”

Anton Makarenko adabiyotning tarbiyadagi rolini yuksak baholab, bolalar o‘zlari o‘qigan ertak va hikoyalardan tabiatni asrashni o‘rganishlarini ta’kidlagan.

Ekologik tarbiyani amalga oshirish uchun quyidagi vositalardan foydalaniladi:

1. Tabiat obyektlari va tabiiy muhit

Bolalar bog‘chasida kichik bog‘lar, gulzorlar, hayvon burchaklari tashkil etilishi bolalarning ekologik ongini shakllantirishda samarali bo‘ladi.

2. Suratlar va illyustratsiyalar

Bolalar uchun tabiat manzaralarini aks ettirgan rasmlar, plakatlar va taqdimotlar ularga tabiatni tushuntirishga yordam beradi.

3. Multfilmlar va ekologik video materiallar

Ekologik mavzudagi multfilmlar bolalarga tabiatni asrash haqida qiziqarli tarzda tushuncha beradi. Misollar: “Kapitan Planet”

“Qo‘ng‘izlar sayyorasi”

“Uzuklar hukmdori” (tabiat va inson munosabatlari haqida)

4. Ekologik loyihalar

Bolalar bilan birgalikda ekologik loyiha yaratish ularning faolligini oshiradi.

Masalan: “Mening yashil sayyoram” – chiqindilarni to‘plash aksiyasi.

Ekologik tarbiya metodlari va vositalarining to‘g‘ri tanlanishi bolalarning tabiatni tushunishi va unga mas’uliyat bilan yondashishiga yordam beradi. Jan-Jak Russo shunday

degan edi: “Tabiat insonning eng yaxshi o‘qituvchisi, biz undan saboq olishimiz kerak.” Shu bois, bolalarni yoshligidanoq tabiat bilan yaqinlashtirish va ekologik tarbiyani rivojlantirish ularning kelajakdagi dunyoqarashini shakllantirish uchun muhim hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim muassasalarida ekologik tarbiya bolalarning tabiatga bo‘lgan munosabatini shakllantirish, ularda ekologik ong va madaniyatni rivojlantirishning muhim bosqichidir. Ekologik tarbiya berish orqali bolalar atrof-muhitning qanchalik muhimligini anglaydilar va uni asrashga intilishadi. Mashhur pedagoglarning fikriga ko‘ra, kichik yoshdan boshlab bolalarga tabiatni tushuntirish va unga g‘amxo‘rlik qilishni o‘rgatish ularning kelajakdagi axloqiy qarashlarini shakllantirishda katta rol o‘ynaydi.

Bog‘cha mashg‘ulotlarida ekologik tarbiya berishda turli pedagogik usullardan foydalaniladi. Bu usullar bolalarning yosh xususiyatlariga mos kelishi, qiziqarli va tushunarli bo‘lishi muhim.

1. Kuzatish usuli

Kuzatish – bolalarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini boyitish va ularni tabiatga yaqinlashtirishning eng samarali usullaridan biridir. Mashhur pedagoglardan biri Lev Vigotskiy insonning rivojlanishi uchun amaliy tajribaning katta ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlagan. Uning fikricha, bola nafaqat so‘z orqali, balki o‘zining bevosita tajribasi orqali ham bilimlarni o‘zlashtiradi.

Misol uchun, bolalar bog‘ida gullarni parvarish qilish jarayonini kuzatish orqali bolalar o‘simliklarning o‘sish jarayonlarini o‘rganadilar. Ular gullarni sug‘organda ularning barglari yashilroq bo‘lishini, quyosh nuri yetishmaganda esa o‘simliklar sust o‘sishini kuzatishlari mumkin. Bu orqali bolalar tabiat qonuniyatlarini bevosita o‘z tajribalari orqali tushunib yetadilar.

2. Tajriba o‘tkazish usuli

Bolalar tajribalar orqali tabiatning turli xususiyatlarini o‘rganishadi. Bu usul ularga ilmiy izlanish va kashfiyot qilish imkonini beradi. Misol uchun, bolalar suvning bug‘lanishi jarayonini tajriba o‘tkazib o‘rganishlari mumkin. Ochiq idishda suv tezroq bug‘lanishini, yopiq idishda esa sekinroq bug‘lanishini kuzatish orqali ular suv aylanishi haqida tushuncha hosil qiladilar.

Shuningdek, ekinlarning o'sishiga tuproq va suvning ta'sirini aniqlash uchun bolalar ikkita xonada o'simliklar ekishlari mumkin. Biri to'g'ri sug'orilsa, ikkinchisi sug'orilmasa, bolalar tez orada farqni sezib, tabiatning qanday ishlashini tushunib yetadilar.

3. Didaktik o'yinlar usuli

O'yin orqali o'rganish bolalar uchun eng tabiiy va samarali o'rganish shaklidir. Didaktik o'yinlar orqali ekologik tarbiya berish nafaqat qiziqarli, balki foydali hamdir. Masalan, "Kim tez topadi?" o'yini davomida bolalar turli hayvonlar yoki o'simliklarning rasmlarini aniqlashlari kerak bo'ladi.

Bundan tashqari, "Tabiatga g'amxo'rlik qilamiz" o'yini orqali bolalar chiqindilarni qanday saralash, daraxt ekish yoki hayvonlarga yordam berish haqida bilib olishlari mumkin. Ushbu o'yinlar orqali bolalar ekologik muammolarni anglashadi va ularni hal qilish bo'yicha mustaqil fikrlashga o'rganadilar.

4. Badiiy adabiyotdan foydalanish

Ertaklar, she'rlar va hikoyalar bolalarning ekologik ongini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Masalan, mashhur yozuvchi Xans Kristian Andersenning "G'ozboqalar" ertagi hayvonlarga mehribon bo'lish muhimligini o'rgatadi. Shu kabi ertaklar orqali bolalar tabiatga nisbatan mehr-muhabbat va e'tibor bilan munosabatda bo'lish kerakligini tushunadilar.

Shuningdek, "Qaldirg'och va bola" hikoyasida qushlar bolalarga yordam berib, ularni yaxshilikka undaydi. Bunday asarlar bolalarda hayvonlarga zarar yetkazmaslik, ularga g'amxo'rlik qilish hissini uyg'otadi.

5. Amaliy mashg'ulotlar usuli

Bolalar amaliy mashg'ulotlar orqali tabiatni asrab-avaylash muhimligini tushunib yetadilar. Bog'cha hududida daraxt ekish, gul ekish yoki parvarish qilish bo'yicha tadbirlar uyushtirilishi mumkin. Masalan, har bir bola o'ziga tegishli bir gul ekib, uni muntazam sug'orib turadi. Bu orqali ularda tabiatni parvarish qilish ko'nikmasi shakllanadi.

Bog'cha hududida "Toza havo kuni" deb nomlangan tadbir o'tkazilib, bolalar bilan chiqindilar yig'iladi va saralanadi. Bunday faoliyatlar bolalarda ekologik madaniyatni shakllantiradi va tabiatni asrashning ahamiyatini anglatadi.

Bog'cha mashg'ulotlarida ekologik tarbiya bolalarning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Kuzatish, tajriba o'tkazish, didaktik o'yinlar, badiiy adabiyot va amaliy mashg'ulotlar kabi usullar orqali bolalar ekologik ong va madaniyatni egallaydilar.

Mashhur pedagoglarning ta'kidlashicha, bola tabiatni bevosita his qilish orqali ekologik tarbiyani chuqurroq o'zlashtiradi. Shu boisdan, bog'chalarda ekologik ta'lim berishning innovatsion usullaridan foydalanish muhim sanaladi. "Ekologik tarbiyaning samaradorligi bolalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda o'qitish metodikasiga bog'liq." [15.s.93] Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish kelajak avlodning tabiatga mas'uliyatli munosabatda bo'lishiga asos yaratadi. Bu nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki butun jamiyatning ekologik madaniyati uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish – ularni kelajakda tabiatni sevuvchi, uni asraydigan, ekologik muammolarga befarq bo'lmagan shaxs sifatida shakllantirishning muhim omillaridan biridir. Bugungi globallashtirish va ekologik inqiroz sharoitida insoniyat tabiat bilan uyg'unlikda yashashning ahamiyatini tobora chuqurroq anglab bormoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, ekologik muvozanatning buzilishi, tabiat resurslarining kamayishi kabi dolzarb muammolarni hal qilish uchun har bir inson o'z mas'uliyatini his etishi zarur. Shu sababli, ekologik tarbiya bolalikdan boshlanishi, bolalarning ekologik ongi va madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nazarova G. "Maktabgacha ta'lim metodikasi". – Toshkent: O'qituvchi. 2016
2. Yo'ldoshev Q. "Ekologik ta'lim va tarbiya asoslari". – Toshkent: Fan. 2014
3. Sharipov I. "Tabiat va inson". – Toshkent: O'zbekiston. 2013
4. Abdullayeva N. "Maktabgacha yoshdagi bolalar ekologik tarbiyasi". – Toshkent: Ilm-Ziyo. 2018